

Alternativní pedagogika

Pavel Pecina

Brno 2016

Cíl předmětu:

Rozšíření a propojení informací o možnostech alternativních postupů ve výchově a vzdělávání.

Cíle:

- Porozumět a vysvětlit problematiku alternativního školství.
- Interpretovat informace o tradičních i moderních alternativních školách.
- Vytvořit si databázi základních pojmů a jejich vzájemných vazeb.
- Předkládat odůvodněná stanoviska na základě nově získaných poznatků a aplikovat poznatky na výuku svého oboru.

Způsob ukončení: zkouška

Požadavky ke zkoušce: Znalost problematiky v rozsahu témat 1 – 5.

Témata

1. Vymezení řešené problematiky, alternativní vzdělávání, alternativní školy, inovativní škola.
2. Vybrané klasické reformní alternativní školy (Waldorfská škola, Montessoriovská škola, Freinetovská škola, Jenská škola, Daltonská škola).
3. Církevní školy (církevní školy ve světě, církevní školy v České republice).
4. Moderní (soudobé) české alternativní školy a koncepce ve vzdělávání (Projekt Zdravá škola, Otevřená škola, Integrovaná tematická výuka, Komunitní škola).
5. Soudobé zahraniční alternativní koncepce (Školy s volnou architekturou, Cestující školy, Magnetové školy, Školy bez ročníků, Přesahující školy, Nezávislé školy).

Studijní prameny:

PRUCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-977-1.

STŘELEČEK, S (ed). *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7 .

SVOBODOVÁ, J. (ed). *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí*. Brno: MSD, 2007. ISBN 978-80-86633-93-0.

1. Vymezení řešené problematiky, alternativní vzdělávání, alternativní školy, inovativní škola

Alternativní vzdělávání (alternativní školy, reformní školy) – vzdělávání, které se odlišuje od vzdělávání nabízeného státem nebo jinými tradičními institucemi. Odlišnosti jsou v oblasti cílů, učebních obsahů, forem, metod vzdělávání, organizací školního života a spoluprací s rodiči.

Inovativní škola – usiluje o změnu, o inovace a zavedení inovačních prvků do vzdělávacího systému školy.

Alternativní školy mohou být státní i soukromé. Vyznačují se odlišností, specifičností od hlavního vzdělávacího směru. V současné době vychází z požadavků vzdělávacích dokumentů (RVP, ŠVP) aplikovat do praxe škol alternativní metody a formy vzdělávání.

Pro praxi **odborného vzdělávání** je důležité, které prvky těchto škol můžeme využít a pracovat s nimi. Na další straně máme **přehled** alternativních škol.

Alternativní školy

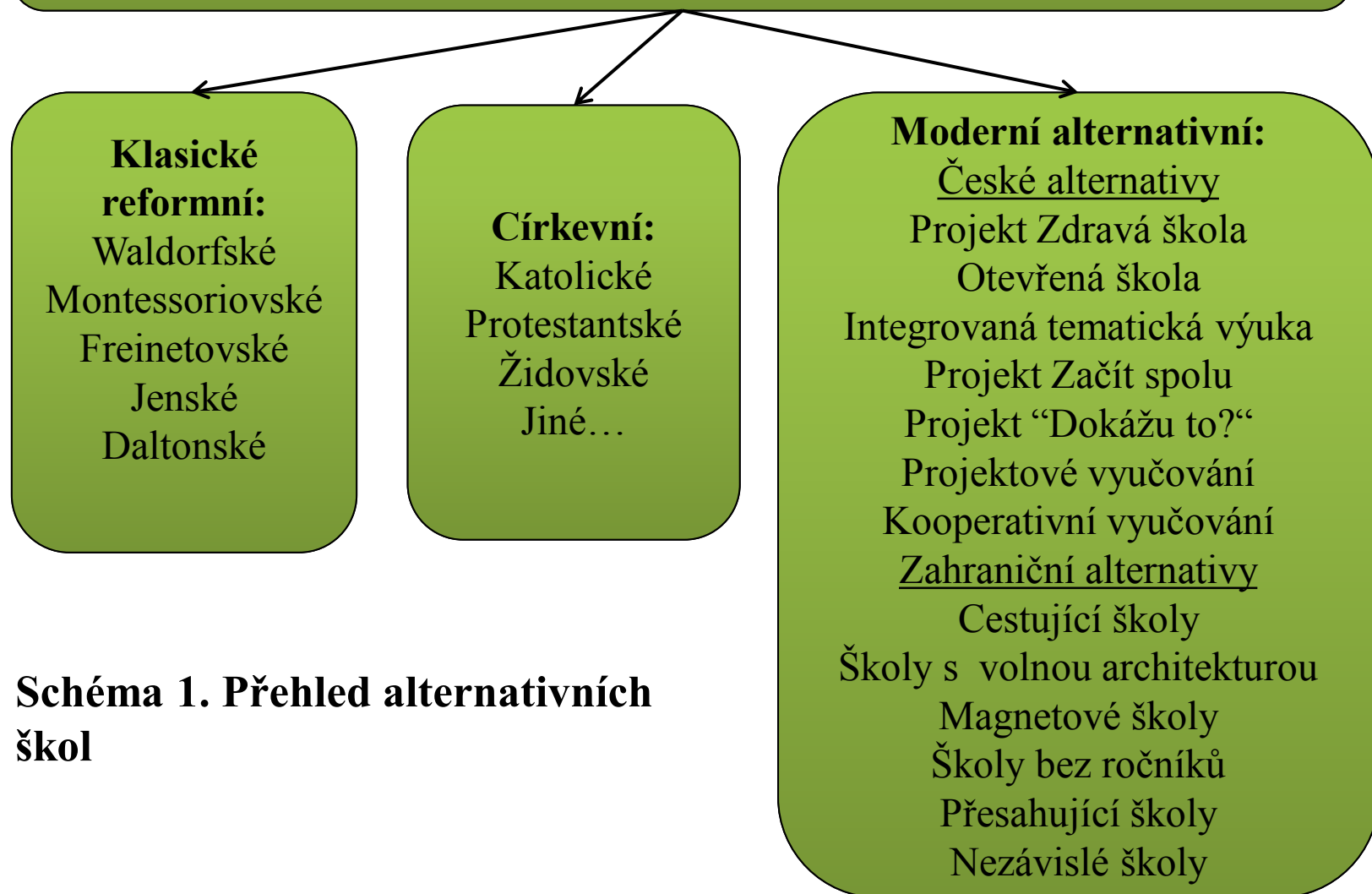

Schéma 1. Přehled alternativních škol

Alternativy z hlediska metod a postupů (Maňák, Švec, 2003, Pecina,2009)

- Projektová metoda
- Metoda diskuse
- Brainstorming
- Didaktické hry
- Inscenační a situační metody
- Učení v etapách
- Partnerská výuka
- Kritické myšlení
- Učení v životních situacích
- Televizní výuka (využití výukových videí)
- Výuka podporovaná počítačem
- Sugestopedie a superlearning
- Hypnopedie
- Speciální metody: TRIZ, ARIZ, Synektika, Gordonova metoda, Metoda lodní porady, Black box (černá skříňka), metoda konsenzu, balík došlé pošty, metoda řízeného objevování, DITOR, pingpongový brainstorming, questionstorming, relaxačně-aktivizační metody, metody volby diferencovaných úloh, inspirativní metody- čtení životopisů vědců, umělců.

Alternativy z hlediska organizačních forem

- Individuální vyučování
- Individualizované vyučování
- Hromadné vyučování
- Vzájemné vyučování
- Kolektivní vyučování
- Projektová soustava
- Diferencované vyučování
- Skupinové vyučování
- Týmové vyučování
- Programované vyučování
- Spojení školy se životem

2. Vybrané klasické reformní alternativní školy (Waldorfská škola, Montessoriovská škola, Freinetovská škola, Jenská škola, Daltonská škola)

Alternativní školy vznikaly pod vlivem reformní pedagogiky.

Reformní pedagogika - vznik a vývoj od počátku 20. století, intenzivně ve 20. a 30. letech. Spojeny s teoriemi významných osobností: J. Dewey, M. Montessoriová, P. Petersen, C. Freinet, H. Rarkhurst.

Příčiny vzniku – snaha civilizace měnit, zdokonalovat pracovní postupy, teorie, instituce, lidské produkty. Další okolnosti – rozvoj vědy a techniky, informační exploze. Ustálené školy (tradiční) byly kritizovány (přesycenost učivem, izolace poznatků, odtržení od života, pasivita žáků...).

Waldorfská škola

Zakladatelem je rakouský filozof a pedagog Rudolf Steiner (1861-1925). Vznikla pro děti továrních dělníků firmy Waldorf–Astoria ve Waldorfu u Stuttgartu v roce 1919. Je nejrozšířenější školou v západních zemích.

Základem koncepce je **antroposofie**, ze které vychází výchovné postupy. Závisí ale na pedagogovi a pedagogických sborech, jak s ní pracují.

Specifika výchovného systému:

- Dvanáctiletá škola integrovaného typu. Základní stupeň tvoří 1-8. ročník, vyšší stupeň 9 - 12 ročník. Její součástí jsou i mateřské školy.
- Výuka v epochách podle rámcových osnov.
- Hlavní roli má rozvoj aktivity žáků, jejich zájmů a potřeb.
- Zvláštní postavení učitele ve třídě.
- Řízení školy kolegiem učitelů ve spolupráci s rodiči. Velký podíl rodičů na práci školy. Podílí se i žáci.
- Žákovské fórum.
- Vlastní systém vzdělávání učitelů.
- Klade důraz na náboženskou výchovu v duchu křesťanské morálky.
- Místo soutěživosti se uplatňuje princip spolupráce a sociálního partnerství.
- Rodiče platí určité školné, část rozpočtu je hrazena ze státních zdrojů.

Montessoriovská škola

Nazvána podle **Marie Montessoriové** (1879 až 1952), italské lékařky, pedagožky, průkopnice mírového hnutí a organizátorky boje za práva dětí a žen. Patří bezpochyby k nejvýznamnějším postavám reformně-pedagogického hnutí.

V roce 1907 založila v Římě „**Dům dětí**“ (Casa dei bambini), kde vytvořila originální edukační prostředí v duchu výrazného pedocentrismu a důvěry ve spontánní seberozvíjení dítěte. Vycházela ze zkušeností s duševně postiženými dětmi a zejména z vlastních pozorování dětí v různých situacích.

Smyslem montessoriovské koncepce je vytvářet takové edukační prostředí, které umožňuje přirozený vývoj dětí. Úkolem výchovy je připravovat podněty a prostředky specifické pro tzv. senzitivní fáze. Jsou to např. fáze pro rozvoj pohybových činností, řeči, morálního citění atd. Individualizaci vzdělávání umožňuje předem připravené prostředí. Zásadní roli hrají speciální pomůcky, které jsou klíčem k poznání světa. Pro malé děti to jsou pomůcky ke cvičení činností „praktického života“ a speciální pomůcky pro rozvoj smyslů, rozvoj řeči, rozvoj matematických schopností aj. V procesu učení, kdy vychovatel ustupuje do pozadí, je rozhodující vnitřní tvořivost dítěte.

Vzdělávací princip montessoriovské pedagogiky lze shrnout do požadavku dítěte vůči vychovateli: „**Pomoz mi, abych to mohl udělat sám**“. Charakteristické pro didaktickou koncepci Montessoriové je slučování dětí různého věku a **odmítání striktního rozdělování podle ročníků**.

Zvláštní postavení v této škole zaujímá tzv. **kosmická výchova**. Jejím smyslem je poskytovat dětem povědomí o vzájemných vazbách člověka a přírodního prostředí a přispívat k vytváření zodpovědnosti každého jedince za důsledky vymožeností uměle vytvořené kultury a civilizace. K tomu se využívá **projektové vyučování**.

Freinetovská škola

Pochází od francouzského učitele **Célestina Freineta** (1896-1966), jednoho z významných teoretiků tzv. **pracovní školy**.

Hlavní idea jeho pedagogických snah, rozvíjených v 20. letech 20. století, zní „Par la vie - pour la vie - par le travail“ (**Z života - pro život - prací**). Vypracoval koncepci o nutnosti vybavit školní třídu různými **pracovními koutky**, ve kterých se mohou děti individuálně nebo ve skupinách věnovat činnostem z oblasti přírodních věd a techniky, domácím pracím, umělecké tvorbě i jazykové komunikaci.

Alternativní školy Freinetova typu jsou nejvíce rozšířeny ve Francii, Belgii a Nizozemsku. V ČR nepracuje alternativní škola s komplexní freinetovskou koncepcí.

V rámci freinetovského hnutí byl vyvinut velký počet **didaktických pracovních technik**, které mimořádně obohacují vzdělávací proces (třída jako mnohostranně rozčleněný pracovní prostor, individuální týdenní pracovní plán žáka, kartotéka, pracovní knihovna, akustické učební programy, školní tiskárna, nástěnka apod.)

Jenská škola

Koncepci jenské školy považujeme za syntézu různých vývojových linií mezinárodního reformně-pedagogického hnutí. Jejím zakladatelem je německý pedagog **Peter Petersen** (1884-1952), který byl průkopníkem snah o „novou výchovu“. Vedl od roku 1923 pokusnou školu při univerzitě v Jeně, kterou postupně přebudoval na školu pracovní. Petersenova reformní škola se stala známou v zahraničí jako tzv. **jenský plán**, který má několik důležitých rysů:

- Učební skupiny žáků přesahující ročník (kmenové skupiny).
- Práce v denních a týdenních plánech.
- Žáci řazeni podle věkových skupin.
- Vysvědčení není v tradiční formě.
- Třídy jako obytný pokoj, na jejímž vytváření se podílejí samy děti.

V jenském plánu jde o vytvoření bohatého, podnětného a volného edukačního prostředí pro děti. V ČR působí **Kruh přátel jenských škol**, který se snaží o šíření idejí jenského plánu. V ČR jsou školy, které využívají prvků tohoto plánu.

Daltonská škola

Nazvána podle experimentální školy v **Daltonu** (USA) a vznikla z iniciativ americké učitelky **Helen Parkhurstové** (1887-1973). Spolupracovala s M. Montessoriovou, od níž získala závažné podněty pro svou vlastní experimentální školu, jež byla založena roku 1919.

Daltonské školy se rozšířily z USA nejprve do Anglie a odtud do Nizozemska, kde jsou dnes zastoupeny nejpočetněji. V České republice působí Asociace českých daltonských škol v Brně.

Její podstatou byl **Daltonský plán** – výchovně vzdělávací systém, který spočíval v samostatné práci žáků v odborných učebnách podle individuálních plánů za poradní asistence učitele. Vyučování je založeno na **individuální práci žáků** za pomoci vhodných pomůcek a knihovny. Ruší se soustava tříd věkově homogenních a umožňuje žákovi postoupit v některém kurzu výše, v jiném předmětu zase do nižšího stupně. Každý žák uzavírá s učitelem smlouvu, stvrzuje ji svým podpisem a dostává program práce na jeden měsíc pro každý předmět zvlášť. **Svoboda** je základním principem daltonské školy (vlastní tempo a organizace práce, žádné zvonění).

Přes nesporný přínos, kterým tento plán obohatil pedagogickou teorii i praxi, není možné přehlédnout některé jeho nedostatky (nedostatečné opakování učiva, přílišné spoléhání na žakovu aktivitu).

3. Církevní školy

Církevní (konfesní) školy jsou nestátní alternativní školy mající ve světě dlouhou historickou tradici a dnes se vyskytují v mnoha zemích. Působí po roce 1989 znovu také v **českém školství**. Alternativnost církevních škol spočívá nikoliv pouze v typu zřizovatele, ale především ve **specifičnostech pedagogických a didaktických**.

V **Německu** jsou církevní školy nejpočetnějším typem v rámci nestátních škol. Jsou to především katolické školy (všeobecně vzdělávací a odborné) a evangelické školy. **Nizozemsko** je patrně státem s největším podílem církevních (konfesních) škol v Evropě.

V **Belgii** tvoří církevní školy většinu všech škol. Mnoho rodičů volí pro své děti tyto církevní školy nikoli z náboženských důvodů, nýbrž proto, že dosahují kvalitnějších vzdělávacích výsledků než jiné školy. Také v **USA** mají církevní školy poměrně významné místo ve školském systému. Jsou to často školy multikulturní a z hlediska kvality dosahují lepších výsledků než školy veřejné.

Některými **charakteristikami** církevních škol jsou např. obsahy, cíle vzdělávání, některé předměty (náboženství, latina), více cizích jazyků, ideologické principy výchovné činnosti a zaměření na přípravu absolventů i pro takové profese, které nejsou pokryty standardními školami (příprava pro charitativní, zdravotní a náboženskou činnost, sbormistr chrámové hudby, konzervátor církevních památek, administrátor v církevních úřadech).

4. Moderní (soudobé) české alternativní školy a koncepce ve vzdělávání (Projekt Zdravá škola, Otevřená škola, Integrovaná tématická výuka, Komunitní škola).

Projekt Zdravá škola

Projekt se uplatňuje od roku 1991/1992 v základních školách a od roku 1995 v mateřských školách. Je realizován ve spolupráci Státního zdravotního ústavu v Praze, Světové zdravotnické organizace (WHO), Rady Evropy a Komise EU v mnoha zemích (v roce 2007 to bylo 40 zemí).

Program směřuje k výchově ke zdravému způsobu života v širokém pojetí.

Principy škol podporujících zdraví:

- Respekt k přirozeným potřebám jednotlivce.
- Rozvíjení komunikace a spolupráce.
- Pohoda prostředí (pohoda věcného, sociálního a organizačního prostředí).
- Zdravé učení (smysluplnost, přiměřenost, možnost výběru, spolupráce, motivující hodnocení).
- Otevřené partnerství (škola jako demokratická společnost a kulturní středisko).

Realizace programu předpokládá zapojení všech osob ve škole (v ideálním případě).

Otevřena škola, otevřené vyučování

Označení školy, která se **otevívá navenek okolnímu světu i vnitřně (žákům, učitelům a rodičům)**. Je to způsob práce, který vznikl v 60. a 70. letech 20. století v USA a Anglii (Open education). Čerpá z reformní pedagogiky 20. a 30. let 20. století.

Jedná se o systém výukových metod a organizačních forem školní práce s možností bohatého uspořádání a výběru. Změna se týká postoje učitelů k žákům a vytvoření třídního společenství.

Znaky otevřeného vyučování:

- **Změna úpravy třídy:** třída je volným učebním prostorem, podněcujícím a variabilním. Obsahuje učební zóny, místo pro práci v kruhu, místo na odpočinek. Pracovní stoly jsou uspořádány pro potřeby žáků a pro spolupráci. Je možný pohyb po třídě, manipulace s pomůckami a snadný přístup k vybavení. Stěny jsou vybavené obrázky, plakáty a různými pracemi. Ve třídě jsou květiny, akvárium. Je brán zřetel na různé postupy učení.

- Doplnění nebo nahrazení tradičních předmětů novými činnostmi: využití her, umělecké činnosti, pokusnictví, projekty, práce v kruhu, volná práce, práce v týdenních plánech, porady o postupech prací..atd.
- Zařazení volné(svobodně volené) práce: volná práce je zařazena v týdenním plánu. Žák si vybere úkol a volí individuální tempo. Převažuje individuální práce. V důsledku ale učitel určuje, kdy a co má být uděláno.
- Nahrazení tradičního rozvrhu hodin rozvrhem činností: Nejsou 45 minutové úseky věnované vyuč. předmětům, ale jde o činnosti a sled konkrétních aktivit nutných pro splnění zadání (zejména projektů).
- Zavedení týdenních plánů práce pro žáky.
- Používání nových forem hodnocení: Širší slovní hodnocení, které se provádí samokontrolou, kontrolou spolužáka nebo učitelem. Chyby se hledají, odstraňují ale netrestají.

- Důraz na třídní společenství: rozvoj dobrých mezilidských vztahů prostřednictvím různých aktivit, plnění služeb podle určeného klíče.
- Využití široké spolupráce s rodiči: Výchova je chápána jako sdílená odpovědnost učitelů, žáků a rodičů. Rodiče jsou aktivní, mají informace o záměrech školy a škola jejich připomínky respektuje. Možnost spolupráce na školních akcích, třídní schůzkách, možnost účasti rodičů při výuce.

Integrovaná tématická výuka (ITV)

Autorkou je Susan Kovaliková (USA), která tento systém vytvořila na základě zkušenosti práce s nadanými žáky. Cílem bylo vytvořit školu, kde by dostaly talentovaní žáci i další žáci odpovídající příležitost ke svému rozvoji a seberealizaci. Je to tedy škola pro všechny děti. Model ITV vychází z výzkumu mozku, na základě kterého dochází k sestavování programu výchovy a vzdělávání za respektování individuálních zvláštností žáků. Produktem je program „na míru“ pro danou třídu.

Stanovené podmínky účinného učení (mozkově kompatibilní učební prostředí):

- Nepřítomnost ohrožení.
- Smysluplné obsahy učení, možnost výběru.
- Přiměřený čas.
- Obohacené prostředí o pomůcky, výrobky, obrázky, modely.
- Spolupráce a okamžitá zpětná vazba.
- Dokonalé zvládnutí osvojované látky.

Specifika výuky

- Výuka neprobíhá v oddělených předmětech a naopak probíhá ve věkově smíšených skupinách.
- Práce probíhá podle celoročního sjednocujícího tématu, které je stěžejní pro volbu výukových strategií. Téma musí mít obsah, který je spojen s okolním světem. Učivo je integrováno k různým tématickým celkům. Tématický celek má název, který by měl motivovat k činnosti. Obsahuje základní učivo, které musí zvládnout všichni žáci. Vědomosti, dovednosti a postoje se učí žáci využívat v aplikačních úkolech.
- Jsou třeba prostředky a situace, které mají na žáky obdobný účinek jako v reálném životě. Prostor je upraven tak, aby umožňoval volný pohyb a přímou zkušenost. V učebním prostoru jsou ty pomůcky, které souvisí s aktuálním učivem (aktualizované pomůcky, obrázky apod.).
- Žáci mohou do výuky zasahovat, navrhopvat témata a úkoly pro spolužáky, vzájemně si pomáhat.
- Součástí výuky jsou hosté, kteří mají autentické materiály a zkušenosti k tématu.
- Učitel je odborník, který vytváří vzdělávací obsahy pro potřeby žáků.

- Stanoví tzv. hlavní body, které jsou zpracovány do aplikačních učebních úloh. Ty musí zvládnout všechny děti. Po jejich absolvování si učitel a žáci ověří, do jaké míry je zvládly.
- Na začátku roku se učitel věnuje sociálním dovednostem a vytváří prostředí, které je pro děti příjemné a kde se cítí bezpečně. Jsou stanovena pravidla chování ve třídě.

5. Soudobé zahraniční alternativní koncepce (Školy s volnou architekturou, Cestující školy, Magnetové školy, Školy bez ročníků, Přesahující školy, Nezávislé školy).

Ke studiu problematiky zahraničních alternativních koncepcí doporučujeme následující prameny:

PRUCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-977-1: strana 51-76.

SVOBODOVÁ, J. (ed). *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí*. Brno: MSD, 2007. ISBN 978-80-86633-93-0.: –strana 35-45.

Stručný přehled:

Školy s volnou architekturou (Švédsko)

Tento typ bývá označován jako otevřená škola. Architektonické uspořádání je netradiční a má usnadnit učení podle nových didaktických postupů. Učebny jsou oddělené pohyblivou překážkou, učební centrum je přístupné ze všech stran, pohodlný nábytek, auditorium pro společná setkávání. V prostředí je možno střídat hromadné i individuální vyučování a týmové vyučování (dva i tři učitelé). Volné využívání mediálních a informačních možností školy ve vyučování i mimo něj.

Cestující školy (Francie)

Většina roku je věnována studijním cestám do jiných zemí. Děti se učí na nekolikatýdenních až několikaměsíčních cestách, pracuje se zpravidla v projektech.

Magnetové školy (USA)

Magnet schools – obrazné pojmenování, doslova „školy, které přitahují“. Nabízí specializované kurikulum zaměřené na určitou oblast (hudební, dramatickou, taneční, informatiku, přírodovědné předměty a pod.). Hlavní princip je vytvořit atraktivní program odlišný od veřejných škol.

Školy bez ročníků (USA, Švédsko)

Radikální podoba alternativní školy. Žáci jsou v nich sdruženi ne podle ročníků ale podle svých vzdělávacích potřeb, zájmů a schopností. Každý má individuální plán, který zvládá vlastním tempem.

Použité prameny:

PRUCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-977-1

STŘELEČEK, S (ed). *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3687-7

SVOBODOVÁ, J. (ed). *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí*. Brno: MSD, 2007. ISBN 978-80-86633-93-0.